

BARTŁOMIEJ GORZKIEWICZ

(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)

ORCID: 0009-0004-1117-3916

NIETYPOWE ZGONY PIASTÓW ŚLĄSKICH W XV WIEKU – PRZYPADKI WYBRANE

Streszczenie. Piastowie śląscy w XV w. nie mieli już takiego politycznego znaczenia jak ich XIV-wieczni przodkowie, brakowało postaci takich jak Bolko II Mały lub Władysław Opolczyk. Jednocześnie Piastowie dalej sprawowali władzę nad częściami Śląska, będąc podległymi władzy królów czeskich. Epizodycznie wspominani byli przy okazji ważniejszych wydarzeń przez Jana Długosza w jego *Rocznikach*. Tenże poświęcił kilkakrotnie więcej miejsca nietypowym zgonom Piastów: zabity na trakcie Przemysław II cieszyński, poległy w bitwie z heretykami Jan ziębicki, zmarły w lochu Baltazar żagański i oddający życie w służbie najemniczej, walczący dla Zakonu Krzyżackiego Rudolf żagański. Tekst ten przybliży okoliczności zgonów wspomnianych, a także weryfikuje wiarygodność przekazu Jana Długosza z dostępnymi innymi źródłami i badaniami współczesnych historyków.

Słowa kluczowe: Piastowie śląscy, Jan Długosz, zgony Piastów, Jan II Szalony, Piastowie w XV w.

Tytułowy nietypowy zgon odnosi się do perspektywy dzisiejszego czytelnika, jak i ludzi żyjących w XV w. Wówczas śmierć była bliższa przeciętnemu człowiekowi, a zgodnie z przekazami literackimi była wszechobecna. Nie zmienia to faktu, że nie każdy rodzaj zgonu powszechnie spotykany był we wszystkich warstwach społecznych, a także na każdym dworze lub w rodzie. O ile poniżej opisane okoliczności śmierci z dzisiejszej perspektywy są bardzo odległe, to podobnie wśród ówczesnych możliwych nie były one codziennością, dlatego autor zdecydował się na określenie tych zgonów mianem nietypowych, czyli takich, które nie były spowodowane chorobą lub starością. W poniższym tekście opisane zostaną przypadki zgonów, które zostały omówione podczas I konferencji LUM. Są to okoliczności śmierci

kolejno książąt: Przemka II oświęcimskiego, Jana I ziębickiego, Rudolfa i Baltazara żagańskich, a także jedynie wzmiankowane, niejasne okoliczności śmierci Henryka XI głogowskiego. Wybrano tylko zgony wspomniane przez Jana Długosza w *Rocznikach*. W związku z czym pominięte zostaną również nietypowe i niecodzienne odejścia z tego świata między innymi: Mikołaja II opolsko-niemodlińskiego, syna Mikołaja I opolskiego, którego ścięto na rynku w Nysie w czerwcu 1497 r., czy Wacława księcia Krosna, Świebodzina i Buczyny, najmłodszego syna Henryka Wróbla, który zginąć miał wyniku wypadku z armatą, z którą to źle się obchodził. Tekst ma również na celu przybliżenie okoliczności zgonów opisywanych przez Długosza, a także przede wszystkim sprawdzenie jego wiarygodności i porównanie, czy ustalenia dzisiejszej historiografii wchodzą w polemikę z autorem *Roczników*, czy raczej skłaniają się do jego tez.

Zgon na trakcie

Pierwszą z nietypowych ofiar omawianych w tejże pracy jest Przemysław II, syn Przemysława I Noszaka. Zaliczyć go należy do najpotężniejszych książąt ówczesnego Śląska, a także jednego z najważniejszych i najbliższych współpracowników Wacława IV, króla czeskiego i niemieckiego. Przemysław II, starszy z synów Noszaka¹, przyszedł na świat około roku 1365–1367². Szerszą karierę polityczną rozpoczął z nadania ojca i króla Wacława. Ten drugi przydzielił mu połowę księstwa głogowskiego ze Ścinawą. Jego drobne władztwo nabierało rozmiaru, kiedy po bezpotomnej śmierci Jana III oświęcimskiego w 1405 r. ziemia tegoż Piasta na mocy układu przypadła Przemysławowi Noszakowi. Tenże przekazał nowe nabytki starszemu z synów.

Dobrze zapowiadająca się kariera została nagle przerwana, o czym pisał Jan Długosz: „Pierwszego stycznia książę oświęcimski Przemysław młodszy, syn Przemysła starszego zwanego Noszak [...], kiedy jechał wozem z Gliwic do Cieszyna, na polecenie księcia raciborskiego Jana został zabity przez Czecha Marcina zwanego Chrzanem i jego współników [...]”³. Jednoznaczny opis przedstawiony został pod rokiem 1400, znając jednak wcześniej opi-

¹ Pomimo rozbieżności odnośnie do informacji, który z synów Przemysława I Noszaka był starszy, autor uznaje Przemysława za pierworodnego. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 622–623; J. Horwat, *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*, Ruda Śląska 2005, s. 54; Za młodszego syna uznaje go natomiast: I. Panic, *Książę cieszyński Przemysław Noszak. Wielki pan małego księstwa*, Cieszyn 2020, s. 59.

² J. Horwat, *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów...*, s. 54.

³ J. Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, t. 6, ks. 10, Warszawa 1981, s. 315–316.

sane fakty z życia księcia Przemysława Młodszego oraz skłonność Długosza do komasowania wielu wydarzeń pod jedną datą roczną, należy odrzucić 1400 jako datę zamachu na księcia i w zgodzie z badaczami uznać za zgodny z prawdą rok 1406⁴.

Jakie inne wątpliwości poza datacją budzi narracja kanonika krakowskiego? Dość jednoznacznie jako winny zgonu przedstawiony został Jan książę raciborski, a jego rozkaz wykonać miał Marcin Chrzan. O tym drugim więcej informacji pozostawił sam autor *Roczników*: „Książę zaś Przemysław [...], wykupił Marcina Chrzana za tysiąc sześćset kop szerokich groszy praskich od Czechów i Morawian, ściśle mówiąc od dziedzica morawskiego zamku Zampach, u którego pełnił służbę [...]”⁵. Sami mordercy zostali brutalnie zabici w stolicy księstwa – Cieszynie⁶.

Kto mógłby odpowiadać za zamach? Jan Długosz wskazuje swojego imiennika Jana raciborskiego, którego należy identyfikować jako Jana II Żelaznego z bocznej linii Przemyślidów. Książę władał na Raciborzu od roku 1380/1382, współpracując podobnie jak Przemysław I Noszak z królami czeskimi. Konflikt między Piastem i księciem raciborskim wywiązał się w roku 1386, kiedy to podczas nieobecności Wacława IV w ojczyźnie Przemysław otrzymał urząd Gubernatora Czech. Spotkało się to z niechęcią czeskich możnych, a stanowisko to po odsunięciu Piasta otrzymał książę raciborski i to właśnie stanowić mogło początek ich sporu. Na niekorzyść księcia Raciborza miałyby działać jego niekryta niechęć do osadzenia Piastów cieszyńskich na księstwie oświęcimskim, które ci otrzymali w spadku po Janie III.

Argumentem przeciwko winie Jana II Żelaznego jest to, że najprawdopodobniej Michał zwany Chrzanem był poddanym z księstwa raciborsko-opawskiego, a jak wynika z narracji Długosza, napastnicy zostali wydani bez oporu. Czy książę, będąc zleceniodawcą zabójstwa, byłby skłonny skazać poddanego na pewne tortury, podczas których prędzej czy później zdradziłby imię swego zleceniodawcy? Kolejnym argumentem przytaczanym przez Idziego Panica jest fakt, że zleceniodawca tak haniebnego czynu byłby sądzony przez sąd królewski, a w tym wypadku nic takiego nie miało miejsca, ponieważ źródła milczą na ten temat⁷. W rok później między Noszakiem a Janem II dochodzi do sporu, jednak była to tylko graniczna rywalizacja o Bogumin, a nie pełnoprawna wojna, która najpewniej wybuchłaby w przypadku

⁴ Jerzy Horwat nie jest jednoznaczny w określeniu daty rocznej na 1406; J. Horwat, *Księżęta górnośląscy z dynastii Piastów...*, s. 54. Pozostali badacze solidarnie uznają 1 stycznia 1406: I. Panic, *Księżę cieszyński Przemysław Noszak...*, s. 59; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 623.

⁵ J. Długosz, *Roczniki...*, t. 6, ks. 10, s. 315–316.

⁶ Marcin Chrzan miał towarzyszy: Piotra Wątróbkę, Jana Trzecienia i czterech innych.

⁷ I. Panic, *Księżę cieszyński Przemysław Noszak...*, s. 212–213.

potwierdzonego udziału księcia Przemyślidzkiego w śmierci Piasta⁸. Wartą uwagi opinię wygłosił Kazimierz Jasiński, twierdząc, że podejrzenia padły na Jana II z powodu złych relacji między księstwami. W przypadku stosunków dobrych lub neutralnych bez jednoznacznych przesłanek nikt nie zdecydowałby się wysunąć takich oskarżeń⁹.

Jaka mogła być rola Bolesława I cieszyńskiego, brata zamordowanego księcia, którego został on tymczasowym sukcesorem do czasów osiągnięcia dorosłości przez jedynego syna Przemysława II, Kazimierza? Zamieszanie budzi fakt, że przed 1406 r. zawarł ślub z siostrą dotychczasowego wroga Jana II Żelaznego, Małgorzatą, co mogło z jednej strony stać za chwilową poprawą stosunków między księstwami¹⁰. Jednocześnie wiadomo, że w tym okresie pogorszyły się jego relacje z ojcem, wobec czego małżeństwo to mogło być niezgodne z planami Przemysława I. Co może pobudzić fantazję i doprowadzić do przemyśleń, czy aby Bolesław i Jan II nie mogli współpracować w organizacji zamachu? Nie ma ku temu żadnych przesłanek źródłowych, a jeżeli uznaje się, że zabójstwo brata w celu osiągnięcia korzyści jest zbyt brutalne, to jest to tylko dzisiejsza perspektywa. Kolejne strony tego tekstu będą udowadniały brutalność tej epoki. Wracając jednak do opowieści o śmierci Przemysława II, to ostatecznie jego ojciec i Jan II zawarli w 1407 r. rozejm. Zaprzestanie działań oczyszcza z potencjalnej winy Jana II, a uważają tak również Idzi Panic i Jerzy Sperka¹¹. Uznać należy, że najprawdopodobniej książę stał się ofiarą przypadkową, jadąc w bogatym stroju na pięknym koniu, padł ofiarą czyhających na łupy rabusiów z Marcinem Chrzaniem na czele. Bandyci być może nie wiedzieli, komu wyrządzili krzywdę, dlatego nie kryli się szczególnie zaciekle i szybko trafili w ręce starego księcia Przemysława I Noszaka. Jeśli chodzi o wiedzę Jana Długosza, za prawidłowe uznać należy tylko imię ofiary i okoliczności zamachu. Kiedy tenże zdecydował się na osąd i przedstawienie swojej tezy odnośnie do winy Jana II, nie wytrzymała ona krytyki badaczy. Idzi Panic uważa, że sam Długosz poinformowany został o tym wydarzeniu przez potomków Kazimierza, syna Przemysława II, którzy mogli nie mieć większej wiedzy, ale zapewne mieli z tym związek emocjonalny i chcieli znaleźć winnego tego zabójstwa, wprowadzając kanonika krakowskiego w błąd¹².

⁸ *Tamże*, s. 213.

⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 627–628.

¹⁰ *Tamże*, s. 625.

¹¹ I. Panic, *Książę cieszyński Przemysław Noszak...*, s. 212; J. Sperka, *Ziemia i księstwo oświęcimskie do połowy XV wieku*, [w:] *Oświęcim – miasto pogranicza*, red. B. Czwojdrak, t. 1, Warszawa 2018, s. 78.

¹² I. Panic, *Książę cieszyński Przemysław Noszak...*, s. 212.

Śmierć z rąk heretyków

O ile pierwszy z opisywanych zgonów posiadał w sobie nutkę tajemnicy, to o kolejnym wiadomo więcej. Głównym bohaterem tego rozdziału jest książę Ziębic, zwanych także z niemieckiego Münsterberg. Jan przyszedł na świat pomiędzy 1380–1390 r. jako syn Bolka III ziębickiego i Eufemii, córki Bolesława bytomskiego¹³. Od czerwca 1410 r. sprawował wspólne rządy z bratem Henrykiem II, który zmarł bezpotomnie w 1420 r., wobec czego małe i biedne księstwo przypadło w całości Janowi¹⁴. Ożenił się z Elżbietą, wdową po Spytku z Melszytna, która opuściła ten świat w 1424 r. Małżeństwo to z pewnością poprawiło majątność księstwa ziębickiego, które nawet jak na realia księstw śląskich wyróżniało się słabością ekonomiczną. Jan ziębicki znalazł się na kartach *Roczników* już przy okazji opisywania Wielkiej Wojny z Zakonem Krzyżackim. Wtedy to po bitwie pod Grunwaldem jako najemnik ciągnął do Prus, aby wesprzeć wojska niemieckich zakonników. Stanął na polu walki w bitwie pod Tucholą 5 listopada 1410 r.¹⁵ i jak wskazywał Jan Długosz: „Uciekł wtedy między innymi książę ziemicki Jan i wszyscy znaczniejsi rycerze”¹⁶. Lidia Korczak uznała, że książę, aby zmazać z siebie znamię tchórza, powinien w ramach rekompensaty finansowej za potencjalne łupy pozostawić swoją zbroję dla przeciwników¹⁷.

Książę Jan miał okazję kilkanaście lat później odzyskać chwałę rycerską. Na południu od księstw śląskich rodził się wówczas ruch, który zmienił wizerunek tej części Europy już na zawsze. Chodzi oczywiście o husytyzm, a o genezie i różnicach teologicznych względem pozostałych chrześcijan powstało już wiele publikacji¹⁸. Z perspektywy tego opracowania istotne są tylko wydarzenia opisane w *Rocznikach* pod rokiem 1429: „Czesi z potężnym wojskiem wkroczyli na Śląsk i pustoszą wszystko. Kiedy w okolicy Brunowa

¹³ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 343.

¹⁴ *Tamże*, s. 343, 346–347.

¹⁵ Więcej o bitwie patrz: S.M. Kuczyński, *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Warszawa 1987, s. 508; P. Derdej, *Koronowo 1410*, Warszawa 2004, s. 162; A. Szweđa i in., *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork 2010, s. 630.

¹⁶ J. Długosz, *Roczniki...*, t. 7, ks. 10–11, Warszawa 1982, s. 186.

¹⁷ L. Korczak, *Jan*, [w:] *Piastowie. Leksykon Biograficzny*, red. S. Szczur, Kraków 1999, s. 606.

¹⁸ A. Kowalska-Pietrzak, *Profesor, duchowny, reformator, czyli o Janie Husie raz jeszcze*, [w:] *Paweł Hulka-Laskowski: pisarz, religioznawca, bibliofil i pedagog*, red. R.M. Leszczyński, Łódź 2016, s. 18–30; J. Wymułek, *Stos, od którego zgorzał cały kraj. Historia rewolucji husyckiej*, Kraków 2010, s. 49–79; F. Šmahel, *Rewolucja husycka. Tom II. Korzenie czeskiej reformacji*, Oświęcim 2018, s. 255–362; P. Marczak, *Wojny husyckie*, Warszawa 2004, s. 12–20; M. Mika, *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemyślidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*, Kraków 2015, s. 20–27; A. Michałek, *Wyprawy krzyżowe. Husyci*, Warszawa 2004, s. 12.

zaszedł im drogę ze swymi wojskami książę Jan z Ziębic [...], po podjęciu walki został rozbity. Sam też zginął z większą częścią swego wojska. Pozostała część wojska uratowała się ucieczką”¹⁹. Jan Długosz ponowił tę informację również dalej: „Kiedy husyci czescy pustoszą ogniem i mieczem Księstwo Śląskie, książę ziębicki Jan [...], zabiega im drogę, by stawiać opór. A gdy rycerze śląscy udzielają mu pomocy, w dzień św. Jana Ewangelisty stacza ciężką bitwę pod Kłodzkiem. Kiedy go w niej opuszczają rycerze śląscy, ginie, jak przysłało potomkowi książąt”²⁰. Data bitwy ustalona na dzień św. Jana Ewangelisty to 27 grudnia, zgadzają się z tym werdyktem źródła śląskie, podobnie jak ze wskazanym przez Długosza rokiem²¹. Ta jednak osadzona przez dawnych annalistów na rok 1429 jest z dzisiejszej perspektywy błędna, co związane jest z używaniem przez ówczesnych badaczy stylu Narodzenia Pańskiego jako pierwszego dnia nowego roku²². Należy zatem cofnąć tenże rok i zgodnie uznać 27 grudnia 1428 r. za datę zgonu w bitwie księcia Jana²³.

O okolicznościach samej bitwy i jej możliwym przebiegu pisano już kilkakrotnie. Syntezując te wydarzenia, wiadomo, że Jan wraz z księciem Ludwikiem II brzesko-legnickim pierwotnie zawarli ugodę z husytami. Miało to miejsce w pierwszej połowie 1428 r., a niedługo później Jan jako jedyny z tamtejszych książąt stanął w obronie ziem śląskich, dalej plądrowanych przez heretyków. Tak więc Jan I, stając na czele armii złożonej z oddziałów świdnickich, ziębickich, wrocławskich i nyskich, wybrał się na obóz rozstawiony między Szalejowem a Starym Wielisławem, między Bystrzycą Dusznicką a Wielisławką. Był on dobrze zabezpieczony, a na czele najeźdźców stał Jan Královec. Mimo to książę późnym popołudniem 27 grudnia po napotkaniu husytów zdecydował się na walne rozstrzygnięcie, co było przysłowiową wodą na młyn dla czeskich taborów, nastawionych defensywnie, czekających na frontalny atak ciężkozbrojnych jeźdźców, którzy rozpędzeni nie będą w stanie manewrować i wjadą wprost na zabezpieczone wozy. Lekceważąc to, dowódcy śląscy zdecydowali się na taki właśnie atak i zakończył się on katastrofą.

¹⁹ J. Długosz, *Roczniki...*, t. 8, ks. 11, Warszawa 1985, s. 270.

²⁰ *Tamże*, s. 288.

²¹ S. Rosicz, *Sequuntur gesta diversa transactis temporibus facta in Silesia et alibi*, [w:] *Geschichtschreiber Schlesiens des XV Jahrhunderts*, SRS, t. 12, red. F. Wachter, Wrocław 1883, s. 48; *Rocznik magistratu wrocławskiego*, wyd. A. Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica* (dalej MPH), t. 3, Lwów 1878, s. 685; niezgodny jest tylko K. Borgen, *Rocznik głogowski do roku 1493*, tłum. i red. W. Mrozowicz, Głogów 2013, s. 37.

²² O wariantach datacji początku roku: J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006, s. 130–132.

²³ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 343.

Jan Długosz w pierwszym przekazie zachował pewną powściągliwość, jednak w drugim już wskazał na pozostawienie księcia na polu bitwy przez jego ludzi. Możliwe, że Jan, pamiętając wstyd, jaki mógł czuć po ucieczce spod Tucholi, nie pozwoliłby sobie ponownie na taki czyn. Ślężacy podczas walki rzucili się do chaotycznej rejterady, a panice uległ również Jan, który spadł z konia, próbując przekroczyć rzekę. Będąc w pełnym rynsztunku miał zapewne problem w podniesieniu się z wciągającego go błota i wówczas został zabity przez lżej uzbrojonych husytów²⁴. Zgon Jana I w bitwie spowodował przejście księstwa ziebickiego w ręce suzerena – króla Zygmunta, ponieważ zmarły był ostatnim Piastem linii ziebickiej. Podsumowując ten fragment, uznać należy, że Jan Długosz posiadał szczególnie wiele informacji na temat zgonu Piastowicza w wojnach husyckich. Również miejsce bitwy, mimo że sam kronikarz podał dwie możliwości, było tylko sprecyzowaniem wcześniej wskazanego rejonu. Możliwe jest, że opisując te wydarzenia, krakowski kronikarz sięgał po źródła śląskie spisane przez Sigmunda Rosicza, który był naocznym świadkiem wojen husyckich. Korzystanie z lokalnych źródeł pozwoliło dziejopisowi dociec prawdy i utrwalić ją w swoich *Rocznikach*.

Żagański najemnik w *Rocznikach* Jana Długosza

„I los zaczął sprzyjać wojsku królewskiemu; wielu spośród wrogów padło i wszystkie pierwsze oddziały wrogów zostały w końcu złamane i rozbite; wszyscy wodzowie wrogów zginęli, między nimi ksiązę żagański Baltazar”²⁵. Taką informację o udziale w bitwie księcia żagańskiego pozostawił po sobie Jan Długosz. Jest to opis pierwszej fazy wojny trzynastoletniej pomiędzy Zakonem krzyżackim a Królestwem Polskim. Informacja ta wydałaby się dość wiarygodna, gdyby nie fakt, że wspomniany ksiązę Baltazar pojawia się w źródle jeszcze później. Sam kronikarz utwierdza nas w popełnionym przezeń błędzie. Należy więc pochylić się nad potencjalnym innym księciem żagańskim, który mógł wybrać się i polec na tej wyprawie. Ponownie sam Jan Długosz zanotował tę informację już wcześniej, podając czytelnikowi skład wojsk śląskich i czeskich ciągnących na północ: „Jego znakomitymi wodzami byli ksiązę żagański Rudolf i Czech Bernard Szumborski; miało ono zaledwie osiem tysięcy zbrojnych”²⁶. Ksiązę Rudolf był drugim pod względem

²⁴ R. Primke, M. Szczerepa, W. Szczerepa, *Wojny husyckie na Śląsku, Łużycach i Pomorzu*, Kraków 2007, s. 66–68; K. Oniszczyk-Awiżeń, *Wokół bitwy pod Czerwoną Górą*, „IV Almanach Ziemi Kłodzkiej”, Kłodzko 2009, s. 50–53; M. Mika, *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich...*, s. 69; M. Czapliński, *Dzieje miasta Ziębice na Śląsku*, Wrocław 1994, s. 47–48.

²⁵ J. Długosz, *Roczniki...*, t. 10, ks. 12, Warszawa 2005, s. 241.

²⁶ *Tamże*, s. 237–238.

starszeństwa synem Jana I żagańskiego. Urodził się pomiędzy 1411 a 1418 r., po śmierci ojca wraz z najstarszym bratem Baltazarem sprawował rządy nad większą częścią ojcowizny z Żaganiem²⁷. W 1450 r. miał wybrać się na pielgrzymkę do Rzymu, gdzie mógł złożyć śluby walki za wiarę. Obietnicę tę próbował spełnić, służąc jako najemnik w wojsku Zakonu Krzyżackiego Najświętszej Marii Panny domu Niemieckiego w Jerozolimie.

Biorąc pod uwagę te wydarzenia oraz dalszą narrację *Roczników*, jako księcia żagańskiego stojącego na czele wojsk najemnych i poległego 18 września 1454 r.²⁸ w bitwie pod Chojnicami należy identyfikować z Rudolfem, młodszym bratem i współrządcą księstwa żagańskiego wraz z Baltazarem²⁹. Poświadcza to między innymi *Katalog opatów żagańskich* (w innym miejscu autor tegoż twierdził, że Rudolf to najlepszy z braci, waleczny i pobożny czciciel św. Jadwigi), z czym zgodni są badacze³⁰. Książę ten poniósł śmierć w bitwie pod Chojnicami, a Baltazar dopiero po otrzymaniu wieści o stracie krewnego wyruszył do Prus, pragnąc pomścić swego umiłowanego młodszego brata. To udział starszego brata w kampanii na północy zmylił Długosza, który w przypadku opisywania tejże wojny zapewne nie przywiązywał uwagi do imion książąt śląskich, pobocznych bohaterów tych wydarzeń, jednocześnie kolejny raz pokazując niekonsekwencję niedoszłego arcybiskupa lwowskiego.

Ofiara Szalonego Jana

Ostatni z opisywanych nietypowych zgonów również związany jest z książętami żagańskimi. Większość narracji skupiać się będzie wokół Jana II żagańskiego zwanego Szalonym lub Dzikim. Był on najmłodszym synem wspomnianego Jana I żagańskiego i Scholastyki, a na świat przyszedł najprawdopodobniej 16 czerwca 1435 r.³¹ Po podziale ojcowizny w 1449 r.

²⁷ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 408.

²⁸ Dawniej badacze optowali za dniem 17 września, więcej patrz: M. Biskup, *Uwagi o komentarzu krytycznym: Lata wojny trzynastoletniej w „Historii Polski” Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1967, t. 12, s. 7; K. Górski, *Lata wojny trzynastoletniej w „Rocznikach, czyli kronikach” inaczej „Historii polskiej” Jana Długosza (1454–1466): komentarz krytyczny*, Łódź 1965, s. 35.

²⁹ A. Waśko, *Rudolf*, [w:] *Piastowie...*, s. 655; M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim (1308–1521)*, Oświęcim 2017, s. 246; M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim 1454–1466*, Oświęcim 2014, s. 271–273; B. Nowaczyk, *Chojnice 1454. Świecino 1462*, Warszawa 2012, s. 97–98.

³⁰ *Catalogus abbatum Saganensium*, [w:] *Scriptores rerum silesiacarum*, t. 1, red. G.A. Stenzel, Wrocław 1835, s. 330–331; B. Techmańska, *Jan II żagański: niespokojny książę, sojusznik króla husyty (16 VI 1435–22 IX 1504)*, Kraków 2014, s. 38; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 408; A. Waśko, *Rudolf...*, s. 655.

³¹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 417.

razem z Wacławem³² sprawował władzę nad częścią księstwa z Przewozem. Jan współpracował z królem Jerzym z Podiebradów, a po jego śmierci z jego największym rywalem królem Maciejem Korwinem, co świadczy o jego niestałości politycznej. To przy okazji opisywania współpracy Piasta z Korwinem Długosz zdecydował się rzucić oskarżenia pod adresem księcia: „Król bowiem Węgier Maciej [...], wyposaża na tę wojnę księcia Żagania Jana, [...] skłaniały go (Jana) do tego same z siebie i złości bratobójcze (niegodziwy zabił bowiem schwytanego w tymże Żaganiu własnego, rodzzonego brata Henryka), i wrodzone szaleństwo, które nim kierowało i które go skłoniło do tego”³³.

Podobnie jak przy opisywaniu okoliczności śmierci Przemysława II należy zadać kilka pytań, które nasuwają się przy okazji badania tego tematu. Otóż, czy prawidłowa jest datacja, kim była ofiara i jaki mógł być motyw zabójcy? Jak można dostrzec, Jan Długosz rzuca poważne oskarżenia w kierunku Jana, jednak nie należy jednoznacznie wierzyć w słowa kronikarza, który umieścił powyższe wydarzenia pod rokiem 1474. Wspomniany Jan II nie posiadał brata o imieniu Henryk. Jak pisano już wyżej, miał trzech braci: Baltazara, Rudolfa i Wacława. Powinno się zbadać, czy nie było w bliskiej rodzinie Jana, księcia imieniem Henryk, którego opacznie Długosz mógłby nazwać bratem, jak miał to w swoim zwyczaju, nazywając tak na przykład kuzynów. Analizując drzewo genealogiczne książąt głogowsko-żagańskich, znajduje się kuzyna o imieniu Henryk, którego trzeba utożsamić z Henrykiem XI głogowskim³⁴. Mieli z Janem wspólnego dziada w osobie Henryka VIII Wróbla, jednak przyglądając się biogramowi Henryka XI, znajdują się stwierdzenia, że padł on ofiarą zamachu, mianowicie zmarł w wyniku otrucia, ale datują to wydarzenie na 22 lutego 1476 r.³⁵ Poza prawidłowym imieniem ofiary brakuje raczej przesłanek do oskarżania Jana II o udział w zgonie jego głogowskiego kuzyna. Argumentem broniącym Jana Szalonego jest fakt, że jeśli Henryk XI rzeczywiście został otruty, to najszybszą reakcją wykazał się jego spadkobierca, a dokładnie Jan margrabia brandenburski, który zareagował tak żywo, jakby wiedział o dacie śmierci Henryka XI. Jeśli ktoś jest poważnie oskarżany o śmierć księcia głogowskiego, to właśnie książę Jan brandenburski³⁶. Ustalono bowiem wcześniej, że w przypadku bezdzietnej śmierci księcia głogowskiego jego władztwo przejdzie w ręce jego małoletniej żony Barbary, czyli córki wspomnianego margrabiego Jana.

³² Ograniczony umysłowo, nie brał udziału w rządach.

³³ J. Długosz, *Roczniki...*, t. 11, ks. 12, Warszawa 2006, s. 346.

³⁴ A. Waśko, *Henryk XI*, [w:] *Piastowie*, s. 661; K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich...*, s. 419–420.

³⁵ *Tamże*, s. 419–420.

³⁶ Z. Boras, *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1974, s. 359–362.

Należy więc poszukać ofiary bratobójczego występu w innym miejscu. Książę Jan skonfliktowany był ze swoim rodzonym bratem Baltazarem. Rywalizacja ta trwała z przerwami od czasu podziału ojcowizny. Baltazar został obalony w 1461 r. za działania przeciw królowi Jerzemu, którego stronnikiem był jego młodszy brat, wspomniany Jan II. Jego zaś z ojcowego Żagania pomógł mu wyrzucić dopiero w 1468 r. Henryk XI (jeśli Jan II miałby mieć coś wspólnego z otruciem księcia głogowskiego, to mógł być motyw). Jan II skierował przeciw Baltazarowi armię zebraną na rozkaz króla Macieja, chociaż ta pierwotnie miała być użyta do ataku na Wielkopolskę. Wtedy to pomiędzy 4–7 maja 1472 r. doszło do oblężenia Żagania, zwycięskiego dla młodszego Jana. Jego znenawidzony starszy brat znalazł się wówczas w więzieniu, gdzie po dwóch miesiącach opuścił ten świat. Zygmunt Boras, powołując się na kronikarzy śląskich, wysuwa hipotezę, według której ten znamienity więzień miał nie otrzymywać pożywienia, co spowodowało jego śmierć. Oczywiście dowodów na takie zachowanie brak³⁷. Wśród badaczy, a także legend powstało kilka głównych hipotez odnośnie do roli Jana w śmierci Baltazara³⁸: – zamknięcie w przewoskiej wieży i celowe doprowadzenie do śmierci głodowej brata; – wrzucenie Baltazara do lochu przez Jana i zagłodzenie go, ale nie celowe. Mianowicie, według legendy miał spożywać posiłek i nagle przypomnieć sobie o bracie, wskoczyć szybko na koń i pojechać do Przewozu, gdzie brata niestety odnalazł już zmarłego, a na stole leżeć miała kartka z napisem: „Pragnienie dręczyło mnie bardziej niż głód” pozostawiona przez Baltazara; – zmagania księcia Baltazara ze zgryzotą i smrodem, jaki panował w wieży, doprowadziło go do choroby, a następnie zgonu; – inna z teorii twierdzi, że to lokalny rycerz strzegący Baltazara w lochu wykazał się brutalnością i nie podawał księciu pokarmu, a książę Jan miał nie mieć o tym pojęcia.

Legendy te nie pokrywają się ani z rocznikiem głogowskim, ani *Katalogiem opatów żagańskich*, także część badaczy nie jest przychylna tezie, jakoby Baltazar miał paść ofiarą jakiegoś zaplanowanego zabiegu Jana II i zmarł z powodów naturalnych³⁹. Śmierć bezdzietnego brata, którego jest się jedynym spadkobiercą, wydaje się ze średniowiecznej perspektywy wystarczającym powodem do „przypadkowego” przyłożenia ręki do zgonu brata. Dalsze zachowanie Jana II również dziwi, bo pod koniec tego samego roku zdecydował się na sprzedaż ojcowizny, o którą walczył całe swoje życie.

³⁷ *Tamże*, s. 359–362. O śmierci Baltazara również J. Techmańska, *Jan II żagański...*, s. 56–57.

³⁸ *Tamże*, s. 57.

³⁹ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 406–407.

Być może udział w śmierci brata spowodował w nim jakiś kryzys psychiczny i wobec tego sprzedał całe swoje władztwo⁴⁰.

Reasumując, Jan Długosz przy opisie potencjalnej zbrodni Jana Szalonego popełnił wszelkie możliwe błędy, ponieważ zarówno imię ofiary, jak i datacja tego wydarzenia są błędne. Odrzucić należy teorię o udziale Jana w zgonie Henryka XI, a co do jego roli w zabiciu brata nie sposób będzie tego wyjaśnić. Śmierć w lochu zawsze jednak wzbudza pewnego rodzaju podejrzenia, które pobudzały tylko miejskie legendy, powstające niedługo po wydarzeniach z 1472 r. Błąd Długosza odnośnie do datacji jest jak w każdym tego typu przypadku do wyjaśnienia. Kronikarz scalał wiele wiadomości w jednym miejscu, podpisując je przy okazji z innymi, a w tym przypadku data 1474 odnosi się do wyprawy na Wielkopolskę, którą przedsięwziął Jan II, a nie do jego wcześniejszych działań, włącznie z zabiciem brata.

Podsumowanie

Jan Długosz pozostawił w swoich *Rocznikach*, czyli *kronikach sławnego Królestwa Polskiego* kilka opisów nietypowych zgonów Piastów śląskich, jak jednak wyżej wykazano, oprócz bohaterskiej śmierci Jana ziębickiego każdy z opisywanych przypadków potrzebował sprostowania. Kronikarz przy odnotowywaniu wydarzeń dwukrotnie pomylił imię Piasta, który stracił życie (podał Baltazar zamiast Rudolf oraz Henryk zamiast Baltazar). Równocześnie tylko w jednym przypadku prawidłowo przypisał datę roczną (śmierć Rudolfa), jednak jak twierdzono wyżej, datację można kronikarzowi krakowskiemu wybaczyć. Zrozumiałe jest również, że książęta śląscy nie byli w czasach Długoszowych najważniejszymi aktorami wydarzeń międzynarodowych. Jednocześnie byli oni podlegli obcym władcom i warte pochwały jest chociażby to, że Długosz próbował opisywać dzieje tych Piastów żyjących i działających poza Królestwem Polskim w ramach wielkich wydarzeń epoki i regionu. *Roczniki* okazały się nieprecyzyjnym źródłem, jeśli chodzi o okoliczności opuszczenia tego świata przez potomków Władysława Wygnańca. Jednocześnie należy się ich autorowi pochwała, że nie zapomniał o ich istnieniu i próbował przekazać o nich jakiekolwiek informacje.

⁴⁰ J. Techmańska, *Jan II żagański...*, s. 60; Z. Boras, *Książęta piastowscy Śląska...*, s. 364–365.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Borgeni K., *Rocznik głogowski do roku 1493*, tłum. i red. W. Mrozowicz, Głogów 2013.
- Catalogus abbatum Saganensium*, [w:] SRS, t. 1, red. G.A. Stenzel, Wrocław 1835, s. 173–528.
- Długosz J., *Roczniki, czyli kroniki sławnego królestwa polskiego*, t. 5–11, ks. 9–12, Warszawa 1975–2009.
- Rocznik magistratu wrocławskiego*, wyd. A. Bielowski, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878, s. 680–688.
- Rosicz S., *Sequuntur gesta diversa transactis temporibus facta in Silesia et alibi*, [w:] *Geschichtschreiber Schlesiens des XV Jahrhunderts*, SRS, t. 12, red. F. Wachter, Wrocław 1883, s. 37–86.

Opracowania

- Biskup M., *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Oświęcim 2019.
- Biskup M., *Uwagi o komentarzu krytycznym: Lata wojny trzynastoletniej w „Historii Polski” Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1967, t. 12, s. 125–147.
- Biskup M., *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim (1308–1521)*, Oświęcim 2017.
- Boras Z., *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1974.
- Czapliński M., *Dzieje miasta Ziębice na Śląsku*, Wrocław 1994.
- Derdej P., *Koronowo 1410*, Warszawa 2004.
- Górski K., *Lata wojny trzynastoletniej w „Rocznikach, czyli kronikach” inaczej „Historii polskiej” Jana Długosza (1454–1466): komentarz krytyczny*, Łódź 1965.
- Horwat J., *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*, Ruda Śląska 2005.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007.
- Korczak L., *Jan*, [w:] *Piastowie. Leksykon Biograficzny*, red. S. Szczur, Kraków 1999, s. 605–606.
- Kowalska-Pietrzak A., *Profesor, duchowny, reformator, czyli o Janie Husie raz jeszcze*, [w:] *Paweł Hulka-Laskowski: pisarz, religioznawca, bibliofil i pedagog*, red. R.M. Leszczyński, Łódź 2016, s. 13–37.
- Kuczyński S.M., *Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Warszawa 1987.
- Marczak P., *Wojny husyckie*, Warszawa 2004.
- Michalek A., *Wyprawy krzyżowe. Husyci*, Warszawa 2004.
- Mika N., *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemysłidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*, Kraków 2015.
- Nowaczyk B., *Chojnice 1454. Świecino 1462*, Warszawa 2012.
- Oniszcuk-Awiżeń K., *Wokół bitwy pod Czerwoną Górą*, „*IV Almanach Ziemi Kłodzkiej*”, Kłodzko 2009, s. 46–53.
- Panic I., *Książę cieszyński Przemysław Noszak. Wielki pan małego księstwa*, Cieszyn 2020.

- Primke R., Szczerepa M., Szczerepa W., *Wojny husyckie na Śląsku, Łużycach i Pomorzu*, Kraków 2007.
- Sperka J., *Ziemia i księstwo oświęcimskie do połowy XV wieku*, [w:] *Oświęcim – miasto pogranicza*, red. B. Czwojdrak, t. 1, Warszawa 2018, s. 54–109.
- Szweda A., Kwiatkowski K., Józwiak S., Szybkowski S., *Wojna Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Malbork 2010.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006.
- Šmahel F., *Rewolucja husycka. Tom II. Korzenie czeskiej reformacji*, Oświęcim 2018.
- Techmańska J., *Jan II żagański: niespokojny książę, sojusznik króla husyty (16 VI 1435–22 IX 1504)*, Kraków 2014.
- Waśko A., *Henryk XI*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, Kraków 1999, s. 661.
- Waśko A., *Rudolf*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, Kraków 1999, s. 655.
- Wysmułek J., *Stos, od którego zgorzał cały kraj. Historia rewolucji husyckiej*, Kraków 2010.

Bartłomiej Gorzkiewicz

UNUSUAL DEATHS OF SILESIAN PIASTS IN THE 15TH CENTURY – SELECTED CASES

In the 15th century, the Silesian Piasts no longer had the same political significance as their 14th-century predecessors; there were no more figures like Bolko II the Small or Władysław Opolczyk. At the same time, the Piasts continued to rule over parts of Silesia, being subordinate to the Czech kings. They were mentioned episodically by Jan Długosz in his *Annals* on the occasion of more important events. Długosz devoted several times more space to the unusual deaths of the Piasts, such as: Przemysław II of Cieszyn, who was killed on the road, Jan of Ziębice, who fell in battle with the heretics, Baltazar Żagański, who died in a dungeon, and Rudolf Żagański, a mercenary who fought for the Teutonic Order. This text describes the circumstances of the deaths mentioned, and verifies the reliability of Jan Długosz's message with other available sources and research by contemporary historians.

Keywords: Silesian Piasts, Jan Długosz, deaths of Piasts, John II the Mad, Piasts in 15th century